

YU ISSN 0350—185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан—Премк, др Ирена Грциќац, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Митар Пешиќан, др Живојин Станојчић,
др Драго Ћупић, др Егон Феќете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1995

фeбруар 1995.

Славјански езици. Граматични очерци — Българска академия на науките, Институт за български език, София 1994, 586 стр.

Ова књига представља колективно дјело сарадника Секције за славистику из Института за бугарски језик и Катедре за славистику на Универзитету „Св. Климент Охридски“ у Софији. За бугарски језик одговорни аутор је Стојан Стојанов; за словеначки језик — Марија Дејанова; за руски језик — Марија Дејанова; за украјински језик — Татјана Шармај; за бјелоруски језик — Иванка Гугуланова; за словачки језик — Виолета Милева (увод, фонетика, имена, прилози, синтакса) и Јорданка Трифонова (глагол, непромјенљиве врсте ријечи); за чешки језик — Виолета Милева (увод, фонетика, имена, прилози) и Јорданка Трифонова (глагол, непромјенљиве врсте ријечи, синтакса); за пољски језик — Ришард Михалик (фонетика) и Невена Влчкова (морфологија и синтакса); за горњолужички језик — Ришард Михалик; за доњолужички језик — Ришард Михалик. Што се српскохрватског језика тиче, њега су описали: Лили Лашкова (увод), Татјана Дункова и Лили Лашкова (фонетика); Ришард Михалик (имена) и Искра Ангелова (глагол, непромјенљиве врсте ријечи и синтакса). Аутори у предговору истичу да се књига ове врсте јавља први пут у Бугарској, а задатак који су они поставили себи своди се на сљедеће:

1. да се да синхрони опис граматике свих живих словенских језика који су се историјским ходом формирали као стандардни језици,
2. да се бугарски читалац упозна и са мање изучаваним (у Бугарској — С. Т.) словенским језицима,
3. да се дају основне типолошке карактеристике описиваних језика; у ту сврху описују се оне особености које представљају карактеристичне црте појединих језика и такве које представљају заједничке, општсловенске особености.

Овако замишљена књига састављена је из једанаест поглавља у којима се описује једанаест стандардних словенских језика, и то овим редом: бугарски, српскохрватски, словеначки, словачки, чешки, горњолужички, доњолужички, пољски, бјелоруски, украјински и руски језик. У предговору књиге наведена су два услова који су поштовани при избору језика који ће се описивати: описују се живи словенски

језици, и то они који су се развили у стандардне језике (стр. 9). Поставља се питање шта према овим критеријима није предмет ове књиге. Према првом критеријуму то није старословенски језик. Додуше, у бугарској се науци томе језику не даје такво име, нити се он сматра посебним језиком, него се укључује у историју бугарског језика и сходно томе назива старобугарски¹. У књизи се, осим тога, не помиње ни македонски књижевни језик, што је у складу са општим ставом бугарске науке према македонском језику. Интересантно је, међутим, да се у овој књизи нигдје не каже који књижевни језик покрива подручје бивше југословенске републике Македоније². Треба напоменути и то да у овој књизи није посвећена одговарајућа пажња русинском језику, иако се за ово не може наћи прави разлог. Русини су у Војводину дошли крајем XVIII вијека из закарпатске Русије са терена гдје су се додиривали источнословачки и украјински говори. Данас се Русини емоционално везују за Украјинце а језик им је ближи словачком. Године 1923. добили су прву граматику, а 1971. и правопис³. Тако смо суочени са појавом јединственом у словенском свијету: једна група народа који је живио на размеђу источног и западног словенског свијета преселила се на словенски југ и ту формирала свој књижевни језик; захваљујући томе сачувала је свој идентитет. По бројности становника који се служе овим језиком русински језик је најближи дољолужичком — неколико десетина хиљада. Зато се не може претпоставити да је бројност разлог за то што се о њему не говори у овој књизи. Свакако би књига добила у вриједности да је и овај језик у њу уврштен и обрађен.

Књига *Славјански езици* занимљива је и за српску стручну и научну јавност исто толико колико и за бугарску, и то из истих разлога. Заиста се и код нас осјећа недостатак једног оваквог дјела које заинтересованоме даје на увид синхрони опис граматике свих словенских језика. Сличност са бугарском ситуацијом постоји и у погледу тога који су се словенски језици код нас мање изучавали; гдје се могу, на примјер, у нашој стручној литератури наћи цјеловите информације о словачком или бјелоруском језику? А о стандардним језицима Лужичких Срба да и не говоримо⁴.

¹ Ипак се једном помиње и термин *старословенски језик*, а у загради се наводи термин *старобугарски*: „старите хрватски паметници се одређују као хрватска редакција на старославјански (старобугарски) език“ (80). Примјетно сам још једном, на стр. 433, термин *старословенски*.

² У уводном дијелу поглавља о бугарском језику каже се само да се овим језиком служи и одређен број лица у неким републикама бивше Југославије, СССР-а итд, без икаквог помена о томе да се у било којој републици бивше Југославије говори искључиво тим језиком.

³ Богдан Л. Дабић, Биљешка о малим словенским језицима и њиховом данашњем статусу, *Преглед LXXX/7—8* (Сарајево, 1990), 468—485. У *Правопису* српског језика (Матица српска Нови Сад, 1993) наводи се и русинска азбука, поред других словенских азбука.

⁴ Додуше, часопис *Јужнословенски филолог* је на својим страницама доносио и текстове о лужичкосрпским језицима — види нпр. у бројевима XXXIII и XL.

Како је у остварењу овога обимног и комплексног дјела учествовало више аутора, значајно је то што је оно писано на основу јединственог плана. У сваком уводном дијелу поглавља књиге које се посвећује разматрању одређеног језика дају се основни подаци о томе језику — о његовом настанку, најбитнијим карактеристикама, ставовишту које се њиме служи и сл. Понскад тај увод представља праву малу студију, као што је то случај приликом описивања чешког језика, па и словачког. После тих уводних података слиједи раздио о фонетици и фонологији, где се укратко говори и о писму и правопису. Иза овога се представља морфолошки систем језика, а на крају се износе најбитније црте из синтаксе.

У поређењу са прилично детаљним излагањем фонетско-фонолошких и морфолошких датости синтаксички описи изгледају доста ниуро. Заиста је штета што простор и друге околности нису дозволили да и ови описи буду цјеловитији.

Разматрање сваког појединачног језика завршава се навођењем литературе којом су се аутори служили. Може се запазити да је ту претежно заступљена граматичка литература.

И приликом представљања фонетско-фонолошких система и, нарочито, при представљању морфолошких система словенских књижевних језика аутори су приложили мноштво табеларних илустрација. То читаоцу олакшава да се у тексту лакше сналази, да лакше издваја поједине појаве у неком језику и пореди их са одговарајућим појавама у другом.

Већ сам истакао да су аутори замислили своје дјело тако да прикажу све битне карактеристике сваког од словенских језика понаособ, и то како оне које одликују словенски језички свијет у цјелини, тако и оне чије присуство чини разматрани језик особеним. Покушаћу да на једном примјеру представим како то у пракси изгледа. Једно од комплексних питања везано за словенски глагол јесте глаголски род или дијатеза. У свим појединачним описима словенских језика поклањана је овом питању велика пажња. Тако се из ове књиге може лијепо сагледати, на примјер, да је општесловенска појава следеће: пасивна дијатеза остварује се на два начина — конструкцијом трпног придјева са помоћним глаголом и рефлексивном конструкцијом. Међутим, при исказивању пасивног значења овим конструкцијама поједини језици развили су и неке своје посебности. Данас се, наиме, словенски језички свијет међусобно разликује у начину именовања агенса у пасивним конструкцијама. Те разлике се тичу првенствено избора морфолошког средства помоћу ког се агенс именује и фреквенције именовања агенса у пасивним конструкцијама. Питању употребе агенса није посвећивана подједнака пажња у описима свих језика. Тако се, на примјер, при разматрању бугарског и српскохрватског експлиците не говори које средство служи за именовање аген-

са. Истина, то се може закључити индиректно, из примјера. При обради пољског, словачког и чешког глагола овоме питању је поклоњено више пажње. Тако видимо сличност између пољског и српског језика у погледу именовања агенса — у оба језика агенс се именује ријетко у пасивним конструкцијама са трпним придјевом, а никада ако се пасив исказује рефлексивним конструкцијама. Било би добро да се овим питањима у истој мјери позабавио сваки аутор у овој књизи⁵. Ипак се на основу онога што је речено и уз мало упорније трагање за одговарајућим примјерима заинтересовани читалац може обавијестити о основним карактеристикама у вези са употребом агенса код исказивања пасивне дијатезе у словенским језицима. Књижевни језици Лужничких Срба имају и извјесне специфичности везане за глаголски род, што је, по ауторима поглавља о овим језицима, резултат утицаја њемачког језика. Тако се у овим књижевним језицима јављају директни и индиректни актив и директни и индиректни пасив, о чему се говори у одговарајућим поглављима књиге.

Може се рећи да су аутори одговорили задатку који су преда се поставили — да у књизи изнесу и карактеристике које су заједничке свим словенским књижевним језицима, а и оно што је карактеристично за сваки појединачни језик. При том су нам они изложили и цјеловит опис сваког од разматраних словенских књижевних језика понаособ. Када се дјело оцјењује у овом погледу, а и у цјелини, ваља имати на уму два за ауторе ове књиге неповољна момента. Један је оличен у ограничениости простора — није смјело бити сувише страница између корица. Други, по моме мишљењу, још значајнији неповољан момент јесте не увијек довољно информативна стручна литература која је ауторима стајала на располагању. Наиме, није сваки словенски језик подједнако изучен и описан, односно детаљно приказан у нормативној граматици. Све се то нужно морало одразити и на коначан резултат пројекта какав је био израда овог дјела⁶.

На крају ћу се посебније задржати на опису српскохрватског језика⁷. И овај језик је обрађен по истој шеми по којој су обрађени сви други словенски језици. У уводу је укратко дат његов развојни

⁵ Вјероватно је главни узрок мимонлажењу тих питања ограничен простор. Ограничавајуће дјелује и то што се овоме питању поклања пажња само у дијелу описа морфолошког нивоа језика.

⁶ Посебно се запажа код нас недостатак граматичке литературе. Ми немамо академијску граматику, као што имају многи други словенски језици. Најзначајнија грамика на српској страни и једини универзитетски уџбеник јесте *Савремени српскохрватски језик I и II* Михаила Стевановића, написан прије више од тридесет година. Истина, у нашим стручним часописима у овом периоду објављено је много радова који попуњавају овај недостатак, али претраживање по часописима у оваквим пословима представља заобилазан и умногome отежан пут. При оваквим размислима није без значаја запитати се и колико литература одређује опис а колико она заиста служи томе да се тај опис да према унапријед детаљно разрађеном плану.

⁷ Детаљније разматрање описа свих словенских језика захтијевало би много више простора и од мене много више одговарајуће стручне спреме.

пут и наведено ко се све у бившој Југославији служно српскохрватским као матерњим језиком. Добро је приказан савремени развојни тренутак који је обиљежен тежњом да се створи засебан хрватски књижевни језик. Та се тежња оваплоћује кроз граматике и друга слична дјела што се посљедњих деценија издају на хрватској страни. Тим текстовима служили су се и сами аутори поглавља о српскохрватском језику, што је и разумљиво, посебно када се има у виду паша не баш завидна ситуација са граматичком литературом. Међутим, таква поступак увијек захтијева и додатан опрез јер постоји могућност да се из тих новонасталих граматика преузме нешто што дотадашњом нормом српскохрватског језика није било обухваћено. Тако се, на примјер, на основу *Приручне граматике хрватског књижевног језика*, српскохрватском језику приписује да повратна замјеница *себе* у давиву јединице има и облик *си*⁸.

Фонетско-фонолошком и морфолошком нивоу српскохрватског језика приступало се на начин на који је приступано одговарајућим нивоима других словенских језика у овој књизи. Имајући први помисли ниво у виду, осврнућу се овдје на акценат. Аутори су овоме комплексном питању посветили доста пажње — дајући правила савремене акцентуације и акцентујући мноштво примјера, што је свакако од великог значаја. Међутим, низ ријечи погрешно је акцентован (в. стр. 82, 83 и другдје); вјероватно су у питању штампарске грешке. Али њихово присуство у оволикој мјери доводи у питање сврсисходност акцентовања примјера, посебно кад се има на уму да је ово дјело намијењено првенствено страним читаоцима.

Како осврт на ово значајно дјело не треба да се искључиво своди на набрајање свега што је у њему добро, ја ћу овдје указати на још неке пропусте у опису српскохрватског језика. Они су вјероватно настали због тежње аутора да се одабране језичке карактеристике опишу на што мање простора, а ја их наводим како би се у новом издању књиге отклонили истичући опет чињеницу да је дјело намијењено страном читаоцу, чија обавијештеност о нашем језику није увијек таква да ће моћи да сам уочи ове пропусте.

Пропусти на које овдје указујем односе се на функционисање глаголских облика, о чему се у књизи говори врло штуро, уз опис творбе тих облика. Тако се за аорист каже да се он добро чува у умјетничкој литератури, „посебно у њеној екавској варијанти, територијално ближе бугарском језику“ (стр. 105). Ово, међутим, треба исправити: аорист се знатно шире употребљава — и територијално, а и у другим језичким стилевима, прије свега у разговорном језику. Исто тако се за плусквамперфекат износи погрешна тврдња да се он

⁸ На неопходност опреза при служењу *Приручном граматиком хрватског књижевног језика* указао је у једном раду Митар Пешикан непосредно по њеном изласку. Он ту указује на чињеницу да се у њој не наводе сва средства српскохрватског књижевног језика, што је, такође, израз тежње да та књига буде граматика хрватског књижевног језика — в. *Наш језик* XXIV/1—2, стр. 74 и 75.

чешће јавља од имперфективних глагола⁹. И оно што се наводи о употреби футура другог углавном је или нетачно или непрецизно казано. Овај је глаголски облик, наиме, окарактерисан као предбудуће вријеме (бдуще предварително) (106). Међутим, овим обликом се у нашем језику исказују и будуће радње истовремене са другим будућим радњама и будуће радње постериорне другим будућим радњама¹⁰. Тачна је констатација да се футур II јавља чешће од глагола имперфективног вида, али потом слиједи непрецизна тврдња да се овај футур може замијенити обликом презента, тј. не прецизира се оно што је ту битно: да се само футур други перфективних глагола замјењује перфективним презентом, па се чак наводи примјер са презентом имперфективног вида (*хоћу*) који се не може сматрати исправним: *Кад хоћу купити нешто теби, купићу ову књигу* (106). Изостаје такође релевантан податак о томе да се овај облик јавља готово искључиво везан за други глаголски облик, што искључује постојање примјера какав је наведен на 113. страни: *Он буде писао*¹¹. Ипак се може рећи да су ово само неки детаљи у опису српскохрватског језика и да у цјелини тај опис задовољава. Овдје се његови недостаци наводе прије свега зато да би се, приликом припремања обновљеног издања овог корисног дјела, отклониле овакве омашке.

На крају желим да истакнем своје увјерење да појава књиге *Славјански езици* не представља само значајан датум у бугарској славистици. Сигурно ће она добро доћи и славистима изван Бугарске. Овим кратким освртом желио сам да скренем пажњу и нашој јавности на њу, тим прије што на српском језику немамо слично дјело. То може да буде и подстицај за израду сличног описа савременог словенског језичког свијета и код нас. Остаје ми на крају још да објелоданим и једну своју жељу: да се у наредним издањима ово дјело прошири потпунијим описом синтаксе словенских језика.

Београд

Срето Танасић

⁹ Упореди код М. Стевановића, *Савремени српскохрватски језик II*, 1991 (стр. 665): „Плусквамперфекат је глаголско време којим се означава радња (бивање или стање) која се извршила (а врло ретко вршила) у прошлости пре чега другог...»

¹⁰ Види: М. Стевановић, *Исто*, стр. 678—679. У *Приручној граматици* додуше, футур други се такође означава и термином *предбудуће вријеме* (стр. 156).

¹¹ И на стр. 103 даје се изолована конструкција *Роман буде написан*. Ту је овај примјер дат у окружењу таквих примјера да се може схватити да се њиме илуструје употреба футура првог: *Роман је написан, Роман је био написан, Роман буде написан*; а нешто прије, уосталом, каже се и то како се пасив образује од облика за одговарајуће вријеме помоћног глагола и српног придеја.